

Lunds universitet

Centrum för genusvetenskap

Kön, samhälle och vetenskap, 41-60p

C-uppsats, vt-02

Handledare: Diana Mulinari

De (o)begripliga familjerna

En diskursanalys av SOU 2001:10 *Barn i homosexuella familjer*

Anna-Karin Persson

Abstract

Mitt syfte med denna uppsats är att analysera den statliga offentliga utredningen SOU 2001:10 *Barn i homosexuella familjer*, för att se hur den normala respektive den onormala familjen skapas genom olika distinktioner. Jag fokuserar på hur kön/genus och begär kan ses som betydelsebärande konstruktioner i skapandet av den hetero- och den homosexuella familjen, samt den heterosexuella normens makt att begripliggöra handlingar, beteenden och kategorier.

Jag analyserar min empiri, SOU 2001:10, med hjälp av feministiska och queer teoretiska utgångspunkter, där inspiration hämtats från dessa teoriers konstruktivistiska och dekonstruktivistiska ansatser. Jag har i uppsatsen varit intresserad av att visa hur queerteori kan användas för att dekonstruera ett empiriskt material som har materiell och kulturell betydelse.

I uppsatsen visar jag hur Butlers heterosexuella matris kan användas för att förstå hur den homosexuella familjen normeras i utredningen. I kapitlet Familjens "ontologi" visar jag hur den homosexuella familjen och den heterosexuella familjen skapar varandra och hur den heterosexuella hegemonin drar upp gränserna för de (o)begripliga familjerna.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. PROBLEMFÖRMULERING	4
1.1 INLEDNING	4
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	4
1.3 MATERIAL, METOD OCH METODPROBLEM	5
1.3.1 MATERIAL	5
1.3.2 METOD OCH METODPROBLEM	6
2 TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	9
2.1 TEORETISK BAKGRUND	10
2.2 HETERONORMATIVITET OCH HEGEMONISK HETEROSEXUALITET	11
2.3 QUEER TEORI	13
2.4 TEORIER OM BEGRIPLIGHET	16
3 RESULTATREDOVISNING	18
3.1 SAMMANFATTNING AV SOU 2001:10 BARN I HOMOSEXUELLA FAMILJER	18
3.2 KÖN/GENUS OCH DEN HETEROSEXUELLA MATRISEN	20
3.2.1 INLEDNING	20
3.2.2 UTREDNINGENS DEFINITION AV BEGREPPSPARET KÖN/GENUS	20
3.2.3 KÖN/GENUS OCH DEN HETEROSEXUELLA MATRISEN	21
3.3 FAMILJENS "ONTOLOGI"	24
3.3.1 UTREDNINGENS DEFINITION AV BEGREPPET FAMILJ	24
3.4 DEN OBLIGATORISKA TVÅSAMHETEN	25
3.5 ATT SKAPA FAMILJEN GENOM SKILLNADER	27
3.5.1 DEN HOMOGENA FAMILJEN	29
3.5.2 DET BIOLOGISKA URSPRUNGET OCH DEN "HELIGA FADERN"	30
3.5.3 (O)FRIVILLIG BARNLÖSHET OCH RÄTTEN TILL BARN	32
4 AVSLUTANDE DISKUSSION	33
4.1 ATT DENATURALISERA DEN HETEROSEXUELLA FAMILJEN?	33
4.2 ATT PARODIERA FAMILJEN?	34
LITTERATURFÖRTECKNING	37

1. Problemformulering

1.1 Inledning

Den 5 juni 2002 antog Sveriges riksdag en ny lag som gör det möjligt för homosexuella att prövas för utlandsadoption, bli tillförordnade vårdnadshavare¹ samt adoptera sin partners barn under samma förhållanden som gäller för heterosexuella personer. Det lagförslag som antogs grundade sig på en utredning som publicerades året innan, SOU 2001:10 *Barn i homosexuella familjer* och det är denna utredning som ligger till grund för min uppsats.

Min teoretiska utgångspunkt är att en statlig offentlig utredning är ett samtidsdokument som producerar kunskap och speglar samtida föreställningar om ett fenomen. SOU 2001:10 *Barn i homosexuella familjer* kan, menar jag, betraktas som ett dokument som speglar offentliga föreställningar om homosexualitet, heterosexualitet och inte minst familjen som samhällelig institution.

SOU 2001:10 *Barn i homosexuella familjer* ligger till grund för politiska beslut, även om den blev ifrågasatt och förändringar gjordes², och utgör därmed en viktig källa för att förstå vad som anses vara relevant i konstruerandet och behandlandet av alternativa familjeformer. Denna statliga offentliga utredningen är ett konstruerande och rekonstruerande av föreställningar om specifika identiteter och samhällsinstitutioner, vilket innebär att den innehåller föreställningar både om hur man ser på den traditionella, heterosexuella kärnfamiljen, olika andra familjeformer likväl som möjligheterna till nya familjeformer.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syfte med denna uppsats är tvådelat. Mitt ena syfte handlar om att utforska möjligheterna att teoretiskt tillämpa ett queer teoretiskt perspektiv på ett empiriskt material i syfte att synliggöra förändringspotentialer. Jag vill här hävda att queer teori kan ha empirisk relevans och således vara mer än bara teoretiska abstraktioner.

Mitt andra syfte med denna uppsats är att undersöka hur föreställningar kring homosexuella familjebildningar presenteras och diskuteras i den offentliga utredningen SOU 2001:10 *Barn i homosexuella familjer*. I min läsning av utredningen har fokus riktats på hur kön/genus och

¹ Med särskild förordnad vårdnadshavare menas att en eller två personer utses till vårdnadshavare till ett barn när den ena eller båda föräldrarna, av någon orsak, inte kan. Alla barn under 18 år måste ha en vårdnadshavare (SOU 2001:10, 345)

sexualitet kan ses som betydelsebärande konstruktioner i familjebildningen och hur en offentlig utredning som denna har makt att konstruera föreställningar om vad som är normalt och icke-normalt.

Mina övergripande frågeställningar är;

Vilka föreställningar om kön, genus och sexualitet finns i texten och hur konstrueras dessa i förhållande till homo- och heterosexuell familjebildning?

Vilken betydelse får föreställningar om kön, genus och sexualitet i förhållande till olika former av homo- och heterosexuella familjebildningar?

1.3 Material, metod och metodproblem

1.3.1 Material

Min empiri i denna uppsats består av en statlig offentlig utredning som heter *Barn i homosexuella familjer* vilken i sig består av två delar, A och B. Del A utgörs av utredningskommitténs direktiv, en sammanfattande presentation av forskningen och dess resultat, tre kompletterande undersökningar, rådande lagförhållanden och förslag till lagförändringar. Del B består av olika remissyttranden och s.k. sakkunnigas utlåtanden och är endast implicit en del av mitt empiriska material då jag har valt att göra min kritiska diskursanalys på enbart del A, där yttrande från del B är invävda, men inte behandlas explicit.

Jag vill lyfta fram en specifik typ av text som jag betraktar som en kulturell och materiell produkt som skiljer sig från vetenskapliga texter. Det finns andra diskurser om barn i homosexuella familjer som jag inte tar upp och behandlar separat och enhetligt. Sådana diskurser är t.ex. den rent vetenskapliga, som består av olika texter producerade i relation till olika vetenskapliga undersökningar och tester; det offentliga samtalet om barn i homosexuella familjer och den diskurs som kan relateras till de sociala rörelserna, t.ex. RFSL. Dessa diskurser finns representerade i utredningens B-del i form av vetenskapliga undersökningar och texter inom olika forskningsdiscipliner, den sociala rörelsen genom RFSL:s remissyttrande och det offentliga samtalet genom uttalande från olika s.k. sakkunniga som inte representerar den vetenskapliga forskningen.

² I utredningen föreslogs att lesbiska par skulle erhålla rätt till insemination vid allmänt sjukhus, men detta uteslöts i det påföljande lagförslaget och ingår alltså inte i den lag som antogs den 5 juni 2002.

Utredningen är ett brokigt dokument och det är inte helt lätt att placera i den i en genre, då den å ena sidan innehåller delar av det offentliga samtalet, vetenskapliga diskurser och sociala rörelser och å den andra är produkten av politiska och byråkratiska processer. Jag uppfattar A-delen som ett offentligt dokument, då det är den del av utredningen som lagförslaget och lagen direkt refererar till och det dokument som speglar konsensus mellan aktörernas olika handlingar. Många av de ovan nämnda diskursernas världsbilder finns i den här texten som kan sägas förkroppsliga den samhälleliga kulturuppfattningen, men jag har valt att inte isolera dessa olika diskurser då det är en styrka att fånga dem tillsammans i en text som denna.

1.3.2 Metod och metodproblem

I inledningen till sin bok *Feminist methods in social research* skriver Shulamit Reinharz:

I believe feminist social research [...] constructs abstract empirical analysis of gender, it develops grand theory, and it attempts to transform gender relations and the societies in which we live (Reinharz 1992, 252).

Jag identifierar mig som feminist och menar att denna uppsats har ett feministiskt syfte och att min metod speglas av min feministiska övertygelse. Skall jag då benämna min metod som feministisk? Denna fråga, om det finns en feministisk metod, är omtvistad. Jag menar att det inte finns en specifik metod som kan benämnas feministisk och vilar här mitt resonemang på Reinharz som, bland många andra, uppmärksammat detta omdebatterade område. Feminism är ett perspektiv, inte en forskningsmetod, vilket inte minst demonstreras av den mängd olika metoder som feminister använder i sin forskning. Snarare styrs forskningen av den feministiska teori man använder sig av och den feministiska forskningen är i regel tvärvetenskaplig. Något som utmärker feministisk forskning är det ofta förekommande målet att åstadkomma social förändring (ibid, 240).

Jag använder de feministiska teorier som presenteras i teorikapitlet som det perspektiv med vilket jag analyserar mitt material, men den metod jag använder går under benämningen kritiskt diskursanalys. Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips (2000) presenterar denna teori i sin bok *Diskursanalys som teori och metod*.

Den kritiska diskursanalysens forskningsfokus riktas [...] både mot de diskursiva praktiker som konstruerar världsbilder, sociala subjekt, sociala relationer inklusive maktrelationer, och mot den roll som dessa diskursiva konstruktioner spelar i främjandet av bestämda sociala grupperns intressen (Jørgensen m.fl. 2000, 69).

I min analys av utredningen har jag fokuserat på hur utredningen kan betraktas som en diskursiv praktik som konstruerar just världsbilder, sociala relationer inklusive maktrelationer, i detta fall homo- och heterosexuella familjer, och har samtidigt analyserat hur utredningen som diskursiv praktik gynnar och främjar den heterosexuella familjen.

Min empiri, SOU 2001:10 *Barn i homosexuella familjer* är en bitvis snårig kombination av direktiv, forskningspresentationer, analyser, lagförslag och olika paragrafändringar. Framställningar och argumentationer gällande de olika områdena adoption, tillförordnade vårdnadshavare och insemination går ofta in i varandra och jag har således valt att strukturera analysen efter de teoretiska verktyg som presenteras i kapitel 2.

Utifrån mina problemställningar och de teorier som inspirerat mig har jag valt en metod som innebär att jag ställer ett antal frågor till min text i syfte att synliggöra makten och vilka konsekvenserna kan bli när makten skapar kategorier genom att belysa skillnader dem emellan. Mina frågor baseras på ett kritiskt ställningstagande där jag utgår från att det existerar ojämlika förhållanden mellan hetero- och homosexuella människor och familjer. Jag finner Jørgensens beskrivning av det kritiska perspektivet i denna metod mycket befriande och fruktbart:

Kritisk-diskursanalytiska angreppssätt ställer sig - i frigörelsens namn - på de undertryckta samhällsgruppernas sida. Kritiken ska avslöja den roll som en diskursiv praktik spelar för upprätthållandet av ojämlika maktförhållanden. [...] avsikten är också att resultaten av kritisk diskursanalys ska kunna användas i kampen för social förändring (Jørgensen m.fl. 2000, 70).

Den kritiska diskursanalysen tycks utgå från att forskaren kan och har rätt att välja sida och att detta inte behöver inskränka möjligheten att genomföra en mångsidig analys och tolkning. Jag tar stöd i detta då jag menar att det inte finns någon sanning som skall avslöjas. Allt är alltid redan konstruerat, vare sig vi finner dessa konstruktioner vara av godo eller ondo, och således blir mina tolkningar i denna uppsats ingenting annat än *en* syn på hur en diskursiv praktik kan cementera ojämlika maktförhållanden.

Norman Fairclough, en teoretiker som ofta sammankopplas med denna teori, menar att kritisk diskursanalys syftar till att systematiskt undersöka

[...] de ofta ogenomskinliga orsaks- och determinansförhållandena mellan (a) diskursiva praktiker, händelser och texter och (b) bredare sociala och kulturella strukturer, relationer och processer...hur sådana praktiker, händelser och texter

frambringas och formas ideologiskt av maktrelationer och kampen om makt...hur ogenomskinligheten i dessa relationer mellan diskurs och samhälle själv är en faktor som säkrar makt och hegemoni (Fairclough citerad i Jørgensen 2000, 69).

Precis som Fairclough finner jag det nödvändigt att synliggöra maktrelationen mellan diskursiva praktiker och den faktiska verklighet som dessa praktiker försöker styra.

Michel Foucault, som är den författare som i regel förknippas med diskursbegreppet, kan anses ha en snävare syn på begreppet diskurs än t.ex. Fairclough då han tenderar att utelämna diskursens produktiva kraft. Stuart Hall beskriver Foucaults diskursbegrepp så här:

Discourses are ways of talking, thinking or representing a particular subject or topic. They produce meaningful knowledge about that subject. This knowledge influences social practices, and so has real consequences and effects (Hall 1992, 295).

Den stora skillnaden mellan de två citaten ovan är Faircloughs betoning på hur praktiker, händelser och texter frambringas och formas ideologiskt av maktrelationer. Foucault ville inte använda sig av ideologibegreppet (ibid, 292) medan Fairclough inte helt vill lämna den marxistiska traditionen bakom sig.

I Danmark har Mette Bryld (2001) gjort en diskursanalys av den politiska debatten kring assisterad befruktning, där hon genom sin fokusering på den politiska debatten tydligt visar på olika diskurser. Hennes text skiljer sig från min så tillvida att jag valt en text som inkluderar det offentliga samtalet, där motdiskurser inte blir lika tydliga. Detta har sina för- och nackdelar. Jag har inspirerats av denna möjlighet att analysera hur diskursiva praktiker kan synliggöra konstruktioner, i Brylds fall den lesbiska kvinnan, i mitt fall den homosexuella familjen, samtidigt med normen mot vilka de urskiljs, skapas och/eller demoniseras.³

Genom att studera en statlig offentlig utredning som explicit behandlar homosexualitet önskar jag analysera i vad mån och hur staten främjar och bekräftar heterosexualiteten som ideal samt hur sexualiteten kan bestämma en människas juridiska rättigheter.

De frågor jag ställt till min empiri är: Hur (re)konstruerar utredningen kunskap om hetero- och homosexuella familjer? Vad anses vara relevant för att förstå och ta ställning till homosexuella och barn? Vilka föreställningar och antaganden ligger till grund för de områden man tar upp i utredningen och vilka konsekvenser får dessa i konstruerandet av hetero- och

³ I sin artikel "The Infertility Clinic and the Birth of the Lesbian" visar Bryld (2001) hur talet om den lesbiska kvinnan relateras till de nya reproduktionsmöjligheterna och hur hon där demoniseras och görs till ett monster.

homosexuella familjer? Vilka skillnader mellan homo- och heterosexuella upprättar man och hur? Vilka konsekvenser kan valet av frågor få och hur kan de styra kunskapsproduktionen?

Utifrån dessa frågor har jag konstruerat relevanta teman som tillsammans med mina teoretiska verktyg legat till grund för analysens struktur. Dessa teman fokuserar på konstruktionen av och synen på kön/genus och sexualitet, vad som konstituerar en familj och efter vilka normer en familj skall konstrueras. Jag har också funnit det fruktsamt att reflektera kring utredningens relevans för familjen och familjebegreppets framtid och avslutar min analys med en diskussion kring vad offentliga föreställningar säger oss om verkligheten och om hur andra (il)legitima alternativ kan skapas.

De metodproblem som jag menar försvårat min läsning handlar om det som jag inte kan veta gällande utredningens tillkomst och utveckling. Utredningen är inte bara ett offentligt dokument producerat av neutrala människor. Kommittén kommer från olika partier och olika bakgrunder och tillsammans har de tvingats komma överens om ett dokument. Jag kan således inte uttala mig om hur detta styrt utformningen av utredningen. Barn och homosexuella familjer är också ett "hett" ämne där de flesta tycks ha en åsikt och jag har i min läsning funderat om det finns en strategi i presentationen av "barn i homosexuella familjer" och hur en sådan eventuellt kan ha påverkat framställningen.

Denna uppsats har ett uttalat teoretiskt syfte, att med olika teoretiska verktyg dekonstruera en empiri bestående av en statlig offentlig utredning. Mitt mål har varit, och detta menar jag har speglat mitt arbetssätt, att denna dekonstruktion, inspirerad av post-strukturalistiska feministiska/queer teorier skall kunna förankras i ett dokument som står i direkt relation till människors verklighet och som sådant har en påverkan på människors val och möjligheter.

2 Teoretiska utgångspunkter

Nedan sker en presentation av olika teoretiska perspektiv som relaterar till det queerpolitiska projektet även om inte alla representerade författare skulle kalla sig queerforskare. Det finns bland de först introducerade författarna en utgångspunkt i att samhället är heteronormativt och/eller att alla människor i samhället handlar under en hegemonisk heterosexualitet. Dessa två begrepp kommer att presenteras utifrån de definitioner de har i den litteratur jag tagit del av och använt i denna uppsats. Butler och hennes heteromatrix har haft stort inflytande på queer teorin och presenteras efter det queerteoretiska kapitlet. Syftet med det teoretiska

kapitlet är att presentera den teori som legat till grund för min analys av empirin för att visa hur dessa teorier, som på olika sätt relaterar till ett queerteoretiskt projekt, kan fungera emancipatoriskt i en kritisk dekonstruktion av ett empiriskt material.

2.1 Teoretisk bakgrund

1993 skrev Carin Holmberg en artikel i *Sociologisk forskning* med rubriken "Välfärdsstaten och den obligatoriska heterosexualiteten" där hon låter sexualiteten och familjepolitiken mötas och jag finner hennes utgångspunkt givande. Hon skriver:

Genom att ställa fokus på några rättigheter i välfärdsstaten som rör homosexuellas samlevnad kan man tydliggöra samhällliga föreställningar kring familjen och vilka normer som dessa lagar syftar till att förstärka (Holmberg 1993, 57).

Holmberg betraktar heterosexualiteten som ett politiskt maktspel och refererar till Margareta Liljeström när hon skriver att syftet i artikeln är att försöka tydliggöra den institutionaliserade heterosexualiteten och hur denna genomsyrar samhället och dess institutioner (ibid, 57).

Christel Stormhøj (2002) presenterade på en queerkonferens⁴ i Göteborg i år ett papper med rubriken "Queering the family: Critical Reflections on state-regulated Heteronormativity in the Scandinavian Countries" där hon analyserar hur sexualiteten påverkar tillgången till medborgerliga rättigheter inom det familjerättsliga regelverket. Stormhøj tar i likhet med Holmberg, sikte på hur välfärdsstaten reglerar men också "tillåter".

Though the welfare state takes up a contradictory position vis-à-vis homosexuals, exposing an oppressive face as well as a permissive one, the state still privileges heterosexuality and only concedes homosexuals a second-rate citizenship (Stormhøj 2002, 1).

Judith Butler talar också om hur staten får en dubbel verkan, då den dels är den makt som ger homosexuella rätten (den juridiska) att ingå partnerskap men samtidigt är den makt som reglerar hur detta partnerskap ska se ut och vem som ska inkluderas och på vilka premisser (Butler 2002, 27).

Att rikta blicken mot staten och dess institutioner, som ovan nämnda författare gör, är viktigt och har inspirerat mig i denna uppsats. Staten och dess institutioner är diskursiva praktiker som drar upp gränser för mänskligt handlande samtidigt som utrymme för förändring finns inom dessa ramar. Det är inte så enkelt som att staten bara förbjuder den tillåter också och

⁴ "Farväl heteronormativitet" 23-25 maj 2002 i Göteborg.

inom detta växelspel måste vi dekonstruera lagarna och föreställningarna som inkluderar och exkluderar relationer och erfarenheter.

2.2 Heteronormativitet och hegemonisk heterosexualitet

Ett flertal av de texter jag inspirerats av i min läsning och analys av SOU 2001:10 *Barn i homosexuella familjer* använder sig av begreppen heteronormativitet och hegemonisk heterosexualitet och jag ämnar nedan ge en kortare redogörelse för hur dessa begrepp kan definieras och användas som analytiska verktyg. Denna redogörelse, vilken också kommer inkludera min egen definition av begreppen, ligger sedan till grund för hur jag använder begreppen i min analys och läsning av utredningen.

1996 publicerades en artikel av Kerstin Sandell i *Häftet för kritiska studier* om lesbiska och den heterosexuella hegemonin. Sandell använder sig av uttrycket heterosexualitetens hegemoni:

därför att det handlar [...] om förhärskande kulturella värden och normer, om hur man bör leva, inte självklart om hur många människor faktiskt lever. Dessa förhärskande värden påverkar utformningen av t.ex. lagar och välfärdsstatens ideologi (Sandell 1996, 49).

Denna heterosexualitetens hegemoni genomsyrar alla människors liv, oavsett hur man väljer att definiera sig (ibid, 48). Michael Warner beskriver detta, med andra ord, i inledningen till *Fear of a queer planet*:

Heterosexuality is always already there within all mental categories. It has sneaked into dialectical thought (or thought of difference) as its main category (Warner 1993, xxi).

En annan författare som använder sig av begreppet heterosexualitetens hegemoni är Ulrica Stjernqvist som alternerar detta begrepp med begreppet den heteronormativa diskursen. Min tolkning är att Stjernqvist menar att den heterosexuella diskursen är detsamma som den heterosexuella hegemonin då hon beskriver den förra som en diskurs som ständigt upprepar berättelsen om det naturliga, självklara och livsavgörande hos heterosexualiteten som projekt och därmed som social praktik (Stjernqvist 2001, 3).

Begreppet heteronormativitet används särskilt av queerteoretiskt influerade forskare och i Tamsin Spargos bok *Foucault and queer theory* kan vi läsa följande definition av heteronormativitet:

This term specifies the tendency in the contemporary Western sex/gender system to view heterosexual relations as the *norm*, and all other forms of sexual behaviour as *deviations* from this norm (Spargo 1999, 73).

Lauren Berlant och Michael Warner gör en, menar jag, mer inkluderande definition av heteronormativitet när de skriver:

By heteronormativity we mean the institutions, structures of understanding and practical orientations that make heterosexuality seem not only coherent - that is, organized as a sexuality - but also privileged. Its coherence is always provisional, and its privilege can take several (sometimes contradictory) forms; unmarked, as the basic idiom of the personal and the social; or marked as a natural state; or projected as an ideal or moral accomplishment (Berlant m.fl. 1998, 2).

Berlant och Warner presenterar den mest uttömmande definitionen av begreppet heteronormativitet och de avslutar denna med ett viktigt påstående som relaterar till både Sandells och Stjernqvists definition av den heterosexuella hegemonin:

It [heteronormativity] consists less of norms that could be summarized as a body of doctrine than of a sense of rightness produced in contradictory manifestations - often unconscious, immanent to practice or to institutions (Berlant m.fl. 1998, 2).

Min tolkning och sammanfattning av ovan presenterade definitioner och utgångspunkter är att begreppet heteronormativitet fokuserar på hur heterosexualiteten kan ses som institutionaliserad i samhället, så till den milda grad att den blir osynlig, ibland t.o.m. prediskursiv. Skapad genom diskursiva praktiker blir den institutionaliserade heterosexualiteten den norm utifrån vilken materiella praktiker formas och ger legitima konstellationer privilegier medan illegitima konstellationer görs osynliga och/eller obegripliga. Att använda enbart detta begrepp blir problematiskt då faktum är, som Sandell påpekar, att alla faktiskt inte lever efter denna norm. Detta betyder att normen inte kan ses som totalt kontrollerande där alternativa livsstilar blir *helt* obegripliga eller *helt* fördömda. Att bruka begreppet den heterosexuella hegemonin ger oss då en möjlighet att fånga upp praktikerna och reflektera kring dem. Denna definition gör det möjligt att synliggöra processen där aktören och dennes motstånd mot heteronormativiteten kan bli begriplig. Vi får ett verktyg som kan synliggöra processen om hur heterosexualiteten görs i praktiken.

Jag kommer att använda mig av båda dessa begrepp i analysen av utredningen, där heteronormativiteten får spegla den begränsning som präglar lagar och institutioners föreställningar om heterosexualitet, och handlingar och identiteter som bäst kan beskrivas som icke-heterosexuella. Min användning av begreppet heterosexualitetens hegemoni syftar

till att fånga upp de homosexuella familjer som uppstått trots ett heteronormativt samhälle där deras familjekonstellationer egentligen borde vara obegripliga då de inte faller inom det svenska regelverkets ramar.

2.3 Queer teori

Queer teorin kommer från USA och har sina rötter främst i "gay and lesbian studies". Som teoretisk område är queer något relativt nytt, som begrepp är det dock betydligt äldre. Queer, som på engelska betyder bl.a. konstig, knäpp och avvikande, har i USA och England brukats som ett skällsord mot homosexuella (Kulick 1996). Ordet queer har dock återerövrats av människor som inte vill definiera sig själva, varken som homosexuella eller något annat, då de väljer att försöka stå utanför dessa kategorier och identiteter. Tanken är att alla som känner att de inte passar in i heteronormen skall kunna känna sig välkomna.

Queer teori är ett relativt nytt fenomen som introducerades i Sverige vid mitten av 90-talet. En av de första svenska textsamlingarna kring ämnet är det temanummer som tidskriften *lamda nordica* gav ut 1996 där socialantropologen Don Kulick var gästredaktör. I numret som gick under titeln "Queer theory" ger ett antal svenska författare sin syn på queer teorins möjligheter i och utanför en akademisk forskarmiljö.

[...] part of queer's semantic clout, part of its political efficacy, depends on its resistance to definition, and the way in which it refuses to stake its claim, since 'the more it verges on becoming a normative academic discipline, the less queer "queer theory" can plausibly claim to be' (David Halperin citerad i Jagose, 1996, 1).

Trots att queer inte består av en enhetlig teori finns det vissa utgångspunkter som tycks vara gemensamma för alla som på något sätt brukar detta perspektiv. Jag utgår från följande grundantaganden inom queer teorin som jag sedan använder i min analys: Queer handlar om att konstant och aktivt ställa sig mot och ifrågasätta normer. Den heterosexuella normen har i regel varit den som stått i fokus, men normer definieras nu alltmer som allt det som definieras som det normala. Detta ökar möjligheterna att ifrågasätta andra normer som inte nödvändigtvis bör och kan definieras som heteronormativitet, där det blir möjligt att ifrågasätta normer vart än de dyker upp. Varför skulle det inte finnas normer inom t.ex. homokulturen som begränsar och exkluderar?

Queer teoretiska perspektiv är anti-identitetssökande och ifrågasätter fasta identiteter och kategorier och söker istället efter ett mer flytande sexuellt fält:

[...] in which plural, de-dichotomized and shifting differences may co-exist (Fraser citerad av Stormhøj 2002,20).

Queer har sin grund i ett konstruktivistiskt tänkande där identiteter, känslor och kultur anses vara konstruerat och där det normala aldrig är något annat än en abstraktion. Enligt queer teoretiker, och många andra, betraktas heterosexualiteten som institutionaliserad där den heterosexuella livsstilen framställs som den naturliga sexualiteten, och där kärnfamiljen ofta ses som samhällets grundmurade bas.

[...]since the term 'heterosexuality' is a back formation of 'homosexuality' - the former circulating only after the latter - heterosexuality is derivative of homosexuality, and that such a genealogy has important ideological consequences (Jonathan Katz citerad i Jagose 1996, 16).

Om det tidigare var homosexualiteten som fångade sexualitetsforskarnas stora intresse har nu queer forskare gjort heterosexualiteten till studieobjekt. Genom att påvisa hur heterosexualiteten är skapad av och inom samma konceptuella ramverk som homosexualiteten blir naturaliserandet av den förra mer påtaglig och synlig vilket i förlängningen gör det möjligt att både påvisa hur institutionaliserad heterosexualiteten faktiskt är, och ge utrymme för alternativa tolkningar.

Som projekt, både akademiskt och politiskt, handlar queer om att utmana existerande och dominerande kunskap samtidigt som queer teorin själv oundvikligen skapar kunskap. Det är här som queer skapar sig en utsatt position. I en önskan att dekonstruera och ifrågasätta naturliggörandet av heterosexualiteten riskerar queer också att skapa ny kunskap, helt i motsats med projektets syfte att dekonstruera, som skulle kunna tolkas som en annan, ny sanning, om kön och sexualitet.

Queer som politiskt projekt går steget längre än den "traditionella" homorörelsen då de menar att det inte bara handlar om att erhålla tolerans och lika rättigheter utan att det är minst lika viktigt att ifrågasätta de institutioner och föreställningar som påverkas av denna frigörelsekamp. Det handlar om att ifrågasätta den institutionaliserade heterosexualiteten som gör alla icke-heterosexuella levnadsväl/situationer onormala, en normativitet som också får materiella konsekvenser.

Kulick skriver i *lamda nordica* att queer:

[...] blivit alltmer erkänd som ett nydanande analytiskt redskap som kan frambringa nya sätt att se på samhälleliga och kulturella fenomen (Kulick 1996, 5).

Jag vill i denna uppsats använda queer teori på just detta sätt, som ett analytiskt redskap som kan hjälpa mig att se och identifiera normativa föreställningar och deras institutionalisering. Genom att använda queer teori, eller snarare queerteoretiska utgångspunkter, så som de ovan presenterats, som analytiska verktyg kan jag ifrågasätta och dekonstruera talet om den hetero- och homosexuella familjen i SOU 2001:10 *Barn i homosexuella familjer*.

I Sverige har queer vid åtskilliga tillfällen hamnat i konflikt med feminismen, främst med lesbiska feminister. Debatten mellan queer förespråkare och lesbiska feminister, vilka mycket väl också kan tillhöra den skara forskare som använder sig av queer teori i sin forskning, är ofta av politisk karaktär. Heta ämnen i denna debatt är prostitution och pornografi som i queer"anda" kan bli representerade som delar av en ökad öppenhet och frihet kring sexualitet och dess olika uttrycksformer. I denna uppsats finner jag det dock inte relevant att positionera mig i denna debatt då de frågor jag ställer till mitt material inte berörs av denna problematik.⁵ Min inställning till queerrörelsen är att det finns en problematik som man ständigt måste vara uppmärksam på, samtidigt som jag menar att dess teoretiska utgångspunkter skapar möjligheter att ifrågasätta normativitet vart än den dyker upp och oavsett vilka former den tar sig.

Queerteorin, som delvis växte fram ur ett missnöje mot feminismens ofta ensidiga fokusering på kön, har med *sitt* fokus på sexualitet kommit att kritiserats för att själva vara alltför ensidiga.

Although sexuality remains a key object of queer analysis, it is increasingly being examined in relation to other categories of knowledge involved in the maintenance of unequal power relations: race, religion, nationality, age and class (Spargo 1999, 68-9).

En analys av dylika faktorer varken kan eller ska fungera som enbart komplement till en (teoretisk) diskussion som har t.ex. kön, genus och/eller sexualitet som ett primärt undersökningsområde, då allt det som skapar en persons erfarenheter av att vara förtryckt och av att vara förtryckare beror av dessa faktorer som tillsammans skapar varandra. Att prövas som adoptivförälder handlar inte bara om att ha rätt sexualitet, utan handlar lika mycket om t.ex. ålder, klass och etnicitet. Audre Lorde, en av de författare som tidigt påpekade riskerna och problemen med att fokusera diskussioner om förtryck kring endast en faktor, i detta fall kön, beskriver problemet så här i en essä från sent 70-tal:

⁵ För vidare läsning om denna svenska debatt mellan queerteori och feminism se t.ex. Pia Laskars artikel "Queer teori och feminismen: Beröringspunkter och spänningar" i *lambda nordica*, 1996, vol. 2, nr. 3/4.

[t]here are no such thing as a single-issue struggles because we do not live single-issue lives (Lorde 1984, 138).

I en uppsats som syftar till att undersöka olika representationer och dess eventuella konsekvenser är denna utgångspunkt viktig då den hjälper oss att än mer problematisera marginalisering. Genom att vara medveten om hur komplex en människas livssituation är kan beskrivningen av densamma bli mer förankrad i vardagen och makten synligare.

2.4 Teorier om begriplighet

1978 gav Michel Foucault ut första verket i vad som kom att bli en oavslutad serie, med rubriken *Sexualitetens historia* där han visade hur sexualiteten var diskursivt producerad. Drygt 10 år senare använder sig Butler av ett liknande resonemang för att visa hur genus och också kön skapas av en rådande och dominerande diskurs. 1990 gav Judith Butler ut boken *Gender Trouble* som hävdade könets konstruktion och det performativa genuset, vilken kom att inspirera till det som skulle komma att kallas för queer teori. Som poststrukturalist menar Butler att genus, liksom den institutionaliserade heterosexualiteten, är sociala konstruktioner. Den process vari dessa konstrueras och omformas är politisk.

[...] det som är forskningens objekt skapas av forskare och forskarsamhällen och är alltså inbegripet i och bestämt av makt- och kontrollprocesser (Lindholm 1996, 42).

När Foucault presenterade sina forskningsresultat om att homosexualiteten var en modern uppfinning, lade han stor vikt vid institutioners och diskursers roll i denna formering. Det är just produktionen och den makt som genomsyrar detta konstruerande av normalitet som intresserade Foucault som fått så stor genomslagskraft inom queer teorin. I *Sexualitetens historia* skriver Foucault följande om makt och marginaliserade sexualiteter:

[...] for two centuries now, the discourse on sex has been multiplied with taboos and prohibitions, it has also, in a more fundamental way, ensured the solidification and implantation of an entire sexual mosaic (Foucault 1978, 53).

Marginaliserade identiteter är inte enbart offer för en repressiv makt utan tvärtom producerade av just dessa maktopoperationer (Jagose 1996, 80). Makten är ett centralt element i skapandet av (il)legitima och (o)begripliga kategorier och handlingar, där relationen mellan kön, genus och sexualitet får en avgörande betydelse.

Den ofta omtalade heteromatrisen står att finna i en not i Butlers, vid det här laget, klassiska bok *Gender Trouble*. Den heterosexuella matrisen är skapandet av en ordning som kräver ett stabilt kön som uttrycker ett stabilt genus (män är manliga, kvinnor är kvinnliga) och där det heterosexuella begäret konstrueras som det enda naturliga begäret. Denna ordning bygger på

och förutsätter att könen med påföljande genus är två, motsatta och hierarkiskt organiserade⁶ (Butler 1990, 194).

"Intelligible" genders are those which in some sense institute and maintain relations of coherence and continuity among sex, gender, sexual practice, and desire. [...] the spectres of discontinuity and incoherence, themselves thinkable only in relation to existing norms of continuity and coherence, are constantly prohibited and produced by the very laws that seek to establish causal or expressiv lines of connection among biological sex, culturally constituted genders, and the "expression" or "effect" of both in the manifestation of sexual desire through sexual practice (Butler 1990, 23).

En konsekvens av heteromatrisen, är att personer vars genus inte följer på deras kön, eller vars sexuella begär inte följer på kön (eller genus) blir obegripliga och faller utanför normen. När relationen mellan kön, genus och begär inte längre visar enhetlighet och kontinuitet blir olika kön-, genus- och sexualitetspositioner obegripliga. Denna matris upprätthålls genom att vissa "identiteter" inte kan "existera". Trots detta existerar de och Butler menar att heterosexualiteten, som en distinkt social form kräver en begriplig homosexuell identitet/läggning och att denna samtidigt måste förbjudas så att den uppfattas som kulturellt obegriplig (Butler 1990, 45-100).

En av Butlers huvudpoänger är att, som nämns ovan, kön liksom genus är sociala och kulturella konstruktioner och att dessa inte står i någon naturlig relation till varandra, där t.ex. ett manligt kön ger ett manligt genus. Genus, eller "gender" som Butler skriver, är inte någon färdig konstruerad kategori, det är en handling som ständigt upprepas. Att vara kvinnlig är att konstant upprepa handlingar som i den rådande diskursen definieras som kvinnliga. Butler menar att genus, liksom könet, är performativt skapat, och att det här finns utrymme att upprepa "fel". Genom att göra felupprepningar så kan den tvingande relationen mellan t.ex. kön och genus ifrågasättas och rubbas, så att den inte följer den hegemoniska diskursen.

Butler talar vidare om det parodiska upprepanget av "originalet", där originalet avslöjas som bara varande en parodi på föreställningen om det naturliga och det ursprungliga. Således imiterar vi inte ett ursprungligt och naturligt kön när vi som män eller kvinnor upprepar "manliga" respektive "kvinnliga" handlingar. Vi upprepar en berättelse om en ursprunglig "manlig" respektive "kvinnlig" kärna. Våra handlingar är styrda av den rådande diskursen som kräver kön och genus i en inre strukturerad ordning med det normala heterosexuella begäret som mål och Butler skriver:

⁶ För en vidare diskussion om den heterosexuella matrisen se Butler, *Gender Trouble*, s. 42-43, 45-100 och 194.

[..] there is no possibility of agency or reality outside of the discursive practices that give those terms the intelligibility that they have (Butler 1990, 189).

Således handlar det inte om att finna nya identiteter utanför denna diskurs, det är omöjligt. Det handlar istället om att felrepetera de genusformationer som överhuvudtaget gör repetitionen möjlig. Vi ska inte söka efter nya möjligheter, vi ska omforma de möjligheter som redan finns, men vilka existerar inom de kulturella domäner som benämns som obegripliga och omöjliga (Butler 1990, 190). Jag ska visa hur detta resonemang kan appliceras på SOU 2001:10 *Barn i homosexuella familjer*.

Hur kan dessa teoretiska perspektiv dekonstruera en statlig offentlig utredning om barn i homosexuella familjer så att faktiska förändringspotentialer kan urskiljas? Min analys kommer att fokusera på teman konstruerade efter teoretiska verktyg för att på ett strukturerat sätt kunna lyfta fram områden och diskussioner där diskursiva praktiker synliggörs och vilka konsekvenser detta kan få för tänkandet och handlandet kring barn och homosexuella familjer.

3 Resultatredovisning

3.1 Sammanfattning av SOU 2001:10 *Barn i homosexuella familjer*⁷

Följande sammanfattning av SOU 2001:10 *Barn i homosexuella familjer* grundar sig på utredningskommitténs egen sammanfattning av sitt arbete och sina resultat och utgör från min sida således en helt okritisk framställning av utredningskommitténs arbete.

Den 4 februari 1999 beslutade regeringen på hemställan av justitieministern att tillkalla en parlamentariskt sammansatt kommitté med uppdrag att undersöka och analysera villkoren för barn i homosexuella familjer. Den tillsatta kommitténs uppdrag var flerfaldigt. För det första skulle kommittén undersöka och analysera villkoren för barn i homosexuella familjer, för det andra skulle de se till de skillnader som fanns mellan heterosexuella och homosexuella vad gällde möjlighet att adoptera, bli tillförordnad vårdnadshavare samt genomgå s.k. närståendeoption, för att vidare undersöka huruvida dessa skillnader var sakligt motiverade eller ej. Skulle kommittén komma till slutsatsen att skillnaderna var omotiverade skulle de ta

⁷ Detta kapitel är en sammanfattning av utredningens egen sammanfattning på sid. 13-31, och jag kommer därför endast att återge referenser när jag kompletterar denna sammanfattning med begrepp och dylikt som inte ges en förklaring inom dessa sidor.

ställning till huruvida kvinnor som lever tillsammans i ett parförhållande borde få rätt att insemineras vid allmänt sjukhus.

Enligt kommittédirektiven skall prövningen av dessa frågor ständigt ske med barnets bästa i åtanke.

Kommittén har, enligt egen utsago, tagit del av all hittillsvarande forskning, d.v.s. ett 40-tal internationella studier, vad gäller adoption och barn i homosexuella familjer, där utöver har de utfört tre kompletterande studier där barnets syn har fått stort utrymme. I materialet finns inga studier som specifikt behandlar barn som adopterats av homosexuella personer, men genom ett flertal jämförande studier har utredningskommittén kommit till den slutsatsen att det, i huvudsak amerikanska materialet går att överföra till svenska förhållanden.

Forskningen på området är fokuserad på den psykologiska och sociala utvecklingen hos barn med homosexuella föräldrar. Här har studierna särskilt fokuserat på barnets s.k. könsutveckling där deras s.k. könsidentitet varit central. Dessutom har de homosexuella föräldrarna studerats, där deras känslomässiga anknytning och deras förhållningssätt till barnet analyserats, liksom deras förmåga att erbjuda god omvårdnad och omsorg.

Kommittén poängterar att det faktum att homosexuella föräldrar utgör en dold population, försvårar möjligheterna att generalisera, men menar att forskningen utförts på ett sådant sätt och i en sådan omfattning att den ger en god kunskapsbild av hur situationen är för barn som växer upp i homosexuella familjer.

Enligt utredningskommittén visar resultaten från denna forskning att barn som växer upp och lever med homosexuella föräldrar utvecklas lika bra, både psykologiskt och socialt, som de barn de jämförts med, d.v.s. barn till heterosexuella. Inte heller kan forskningen visa på några signifikanta skillnader vad gäller hetero- och homosexuella föräldrars kapacitet att erbjuda god vård och omsorg. Den mobbning som ibland sker p.g.a. föräldrarnas sexuella läggning kan barnen hantera bättre eller sämre beroende på hur bra och öppen relation de har till föräldrarna. En stor stötesten i utredningen är adopterade barns speciella behov. Dessa "speciella behov" antas vara relaterade till att barnet i regel har ett annat etniskt och kulturellt ursprung än sina adoptivföräldrar, samt det faktum att deras kontakt med de biologiska föräldrarna i regel har avbrutits (SOU 2001:10. 307).

Utredningskommittén presenterar i sammanfattningen sina slutliga förslag: De rättsliga skillnaderna som finns mellan hetero- och homosexuella gällande gemensam adoption är inte sakligt motiverade och homosexuella män och kvinnor som ingått partnerskap skall ges rätt att prövas för gemensam adoption. Registrerade partner skall också ges rätt att adoptera sin partners barn efter samma regler som gäller för heterosexuella. Homosexuella par skall dessutom ges möjlighet att utses till tillförordnade vårdnadshavare till ett barn. Eftersom kommittén inte fann någon anledning att neka homosexuella rätten att prövas som adoptionsföräldrar enbart på grund av de lever med en person av samma kön, föreslog de att lesbiska kvinnor som ingått partnerskap eller som lever tillsammans i ett samboförhållande skall ges rätt till assisterad befruktning vid allmänt sjukhus. I samband med utredandet av lesbiska och insemination föreslog kommittén också att en s.k. moderskapspresumtion skulle införas där kvinnans partner automatiskt blir barnets medförälder, samt att uppgifter om spermagivaren skall antecknas i en akt som socialnämnden skall arkivera så att barnet senare skall kunna ta del av sitt biologiska ursprung.

Det lagförslag som följde på utredningen följde inte utredningskommitténs förslag helt och förslaget att tillåta insemination för lesbiska vid allmänt sjukhus uteslöts med motiveringen att det rättsliga föräldraskapet på den punkten behövde utredas vidare. Lesbiska pars rätt till assisterad befruktning kom således inte att inkluderas i den lag som antogs den 5 juni 2002.

3.2 Kön/genus och den heterosexuella matrisen

3.2.1 Inledning

Kön/genus och sexualitet är begrepp och kategorier som är intimt förknippade med varandra. För att förstå en offentlig presentation och diskussion om den homosexuella familjen måste vi dels förstå hur kön/genus och sexualitet är relaterade till varandra, dels hur de är relaterade till konstruktionen av den hetero- och homosexuella familjen. Jag ska i detta kapitel utifrån den heterosexuella matrisen studera de betydelsebärande konstruktionerna av homo- och heterosexuella familjebildningar.

3.2.2 Utredningens definition av begreppsparet kön/genus

Med könsutveckling avses [...] barns könsidentitet, könsrollsbeteende och sexuella läggning (SOU 2001:10, 219).

Med *könsidentitet* avses barnets uppfattning om sig själv som antingen en flicka eller en pojke (ibid, 213).

[...] *könsrolls beteenden* [handlar om] i vilken omfattning barnen uppvisar beteenden som är typiska för deras kön (ibid, 213).

Med *sexuell läggning* menas om personen är sexuellt attraherad av andra personer som tillhör samma kön som den själv tillhör, eller av det andra könet eller både ock (ibid, 213).

Utredningen använder sig inte av begreppsparet kön/genus⁸ utan talar istället om könsidentitet och könsrolls beteende⁹. Ett barns könsrolls beteende blir betydelsebärande ställd i relation till barnets totala könsutveckling, som exemplifierat i citatet ovan. En central fråga angående barns könsutveckling i relation till homosexuella familjer är huruvida dessa barn i någon större utsträckning än andra barn, d.v.s. barn till heterosexuella, får "problem" med sin könsidentitet (SOU 2001:10, 220-1). Utredningskommittén diskuterar i vilka sammanhang ett barns könsidentitet skapas, och vilka faktorer som måste samverka för att barnet skall få en "gynnsam könsutveckling" (ibid, 293). Detta talar för att kommittén är medveten om den sociala aspekten i ett könsrolls beteende men de sociala konstruktioner har en mycket undanskymd plats i utredningen, då fokus ligger på den psykologiska forskningen om barn och homosexuella familjer.

3.2.3 Kön/genus och den heterosexuella matrisen

[...]normative sexuality fortifies normative gender (Butler 1990, xi).

1993 tillträdde Sverige Haagkonventionen om ett gemensamt skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner. Haagkonventionen fungerar som lag i Sverige, men utöver detta har Sverige ett eget regelverk kring internationella adoptioner, som uppfyller samma kriterier.

Enligt lagen (1997:192) om internationell adoptionsförmedling får adoptioner av barn från utlandet förmedlas endast av sammanslutningar som är auktoriserade av Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor (NIA).¹⁰ Inför en adoption sker en s.k. hemutredning som

⁸ På s. 292 ger utredningskommittén en kort resumé av vad genus innebär, men begreppet används aldrig i utredningen. Kön som begrepp nämns över huvudtaget inte.

⁹ Jag kommer också att använda mig av dessa två begrepp då jag refererar till utredningen eftersom jag menar att de har en annan betydelse och historia än begreppsparet kön/genus. I diskussioner relaterade till mina teoretiska verktyg kommer jag dock att bruka mig av begreppen kön och genus.

¹⁰ Mer information om NIA på s. 105-7 i SOU 2001:10.

utgör grunden för socialnämndens beslut. Denna hemutredning går ut på att utreda förhållandena i det enskilda hemmet och förutsättningarna för vård i hemmet (SOU 2001:10, 109). Vilka villkor som skall uppfyllas i denna hemutredning regleras inte i lagtexten och NIA har därför sammanställt en detaljerad handbok med riktlinjer och rekommendationer (Internationella adoptioner - Handbok för socialnämnder) som används av socialnämndens utredare (ibid, 112).

Utredningskommittén kommer, efter en genomgång av den tillgängliga forskningen på området, fram till att de rättsliga skillnader som föreligger mellan heterosexuella och homosexuella inte är sakligt motiverade och lämnar förslag om att godkänna homosexuellas rätt att prövas för adoption. Med referens till den forskning kommittén redogjort för i utredningen anses det dock finnas anledning att uppställa vissa särskilda villkor vid prövning av ett homosexuellt pars lämplighet. Bland dessa särskilda villkor finns förslaget att:

[...]parets möjligheter att erbjuda barnet såväl kvinnliga som manliga förebilder bör även, så som för ensamstående sökande prövas (ibid, 325).

Förslaget att homosexuella, i likhet med ensamstående, sökande skall visa att de kan förse sitt barn med "såväl manliga som kvinnliga förebilder" kan tolkas på olika sätt. Å ena sidan kan ordvalet "såväl" tolkas som att båda dessa skall komma utifrån vilket skulle implicera att det är osäkert vilken typ av kvinnlighet respektive manligt som de homosexuella paren antas representera. Å andra sidan, och detta är en tolkning som mer överensstämmer med den övriga empirin, så kan textstycket tolkas som att ett lesbiskt par skall visa på ett socialt nätverk där män ingår och som sådana (män) kan fungera som manliga förebilder för barnet. Detta resonemang får en mängd konsekvenser som jag finner problematiska.

En persons könsrolls beteende är ofta nära sammankopplad med dennes könsidentitet, även om sambandet mellan dessa variabler varierar från en person till en annan. De personer som uppvisar icke könstypiska beteenden är dock trots allt oftast trygga i sin könsidentitet. [...] om en kvinna i vissa delar uppvisar manligt könsrolls beteende så uppfattar hon sig ändå inte som en man utan som en kvinna (SOU 2001:10, 213).

Ovan citerade stycke, tillsammans med de i texten tidigare återgivna citaten, öppnar upp för en mängd olika tolkningar kring vad könsrolls beteende och könsidentitet egentligen innebär i denna utredning. Citatet ovan inleds med ett textstycke som jag tolkar som varande helt i överensstämmelse med den heteromatrix som presenterats i teorikapitlet. En "frisk"/"normal" persons biologiska kön står i stabil relation till könets genus, d.v.s. som könslig kvinna

handlar du i regel "kvinnligt". Resten av citatet innehåller dock en antydning om att relationen mellan kön och genus inte behöver ha ett deterministiskt samband. Som könslig kvinna kan du "i vissa delar" agera ett "manligt" könsrolls beteende och således blir variationerna större. Enligt Butler bygger heteromatriken på, och till och med förutsätter, att det bara finns två kön med två fasta genus och att dessa är dikotomiskt och hierarkiskt organiserade. Om vi överför detta antagande på utredningens användande av könsrolls beteende och könsidentitet stämmer de väl överens. Om en könslig kvinna agerar annorlunda på vissa sätt, annorlunda än vad som är naturligt i förhållande till hennes kön, är detta handlande inte längre kvinnligt utan måste bli manligt, då det inte finns mer än två genus. Kvinnan uppfattar sig dock fortfarande som en kvinna och stabiliteten mellan könsidentitet och könsrolls beteende är således inte rubbad.

Att barn behöver en förebild av vardera kön implicerar att endast en man kan utgöra en "manlig" förebild. Könsrolls beteendet knyts till könsidentiteten vilket tenderar att cementeras.

Barnen föredrog leksaker och fritidsintressen som överensstämmer med vad som är vanligt för deras kön. Barnens resultat var alltså inom normen för testerna. [...] barnen uppvisade en förväntad könsutveckling (SOU 2001:10, 223).

Detta citat visar mot vilken norm det avvikande skall mätas. Kontinuiteten mellan könsrolls beteende och könsidentitet blir bekräftad.

Ingenstans i utredningen talar man dock om vilken "typ" av kvinnlighet eller manlighet som skall fungera som en förebild för barnet, utan tycks här vila på någon slags "common sense" - uppfattning kring vad kvinnlighet respektive manlighet är och bör vara. Trots antydningar om att ett barns könsrolls beteende utvecklas i samspel med en mängd faktorer är dessa könsrolls beteenden så självklara att de inte någonstans förklaras. Vad ska den manliga respektive kvinnliga förebilden ge ett barn, vad är det de i egenskap av "könslig" man respektive "könslig" kvinna kan förmedla? Faktiskt förhåller sig kommittén så oreflekterat till detta att "könsrolls beteendena" framstår som homogena och så naturligt knutna till det biologiska könet att själva könsrollen mindre framstår som en roll än som en könsidentitet. Cementeringen resulterar i ett slags osynliggörande av hur det sociala påverkar konstruerandet, och kön och genus blir samma sak. De en gång konstruerade könsrollerna har naturaliserats.

Den heterosexuella matrisen bygger på föreställningen om att en stabil relation mellan kön och genus ger ett heterosexuellt begär. Enligt utredningen skall ett lesbiskt par förse se sitt

barn med en manlig förebild vilket implicerar att de har en stabil relation mellan sitt kön och sitt genus, då de själva inte kan förse barnet med "manlighet". Deras begär stämmer dock illa med vad som, enligt heteromatrisen, är önskvärt och blir obegripligt. Den heterosexuella matrisen försöker då osynliggöra deras felaktiga begär genom att tvinga fram en manlig representation. Ett homosexuellt par kan å andra sidan anses bekräfta heteromatrisen just genom att göra sitt begär obegripligt och opassligt i relation till matrisens ordning. Deras kön/genus och begär följer inte heteromatrisen helt men görs begripligt inom dess ramar och således har den heterosexuella familjebildningen "räddats", eller med Butlers ord:

[...] policing gender is sometimes used as a way of securing heterosexuality (Butler 1999, xii).

Det finns en tydlig motsägelse mellan en del av de citat som återgetts i detta kapitel. Å ena sidan antas bara män kunna agera manliga förebilder, vilket för mig implicerar att endast män korrekt kan göra manligt genus, å andra sidan finns det indikationer på att en person med ett i viss utsträckning könsatypiskt beteende i regel är trygg i sin könsidentitet. Trots att utredningen presenterar könsidentitet och könsrolls beteende i essentialistiska termer menar jag att man kan se en spricka/öppning då de faktiskt nämner könsatypiskt beteende. Detta skulle kunna antyda att en kvinna mycket väl kunde vara ett barns manliga förebild och tvärtom. Problemet som återstår är att utredningen aldrig definierar vad det är i "kvinnligheten" och i "manligheten" som de eftersträvar för barnens "gynnsamma könsutveckling". Genom att dekonstruera utredningens representation av två motsatta könsrolls beteenden som relaterar till två fasta och stabila könsidentiteter, kan alternativa konstellationer synliggöras.

3.3 Familjens "ontologi"

Ontology is, thus, not a foundation, but a normative injunction that operates insidiously by installing itself into political discourse as its necessary ground (Butler 1990, 189).

3.3.1 Utredningens definition av begreppet familj

Nya familjeformer är [...] inte längre en marginell företeelse utan omfattar allt fler individer. Det är i detta sammanhang som situationen för barn med homosexuella föräldrar bör behandlas (SOU 2001:10, 287).

Ca 1/4 av alla barn i dag lever i en annan typ av familj än den traditionella kärnfamiljen och bland de otaliga alternativa familjeformer som finns i dag utgör den homosexuella familjen en variant (ibid, 209). Utredningskommittén refererar till en uppskattning som gjorts om att ca 40000 personer i Sverige idag har en eller två föräldrar som är homosexuella¹¹ (ibid, 73).

I utredningen saknas försök att definiera begreppet familj, trots att de ofta refererar både till den homosexuella familjen och den heterosexuella familjen. Vi finner dock en kortare beskrivning kring hur dessa homosexuella familjer uppstått och hur de kan vara formade:

Tidigare har det varit så att de flesta barn till homosexuella föräldrar kommit till i en heterosexuell relation. Numera skaffar allt fler par i fasta homosexuella relationer barn gemensamt, ofta genom privat insemination. Flera olika familjekonstellationer förekommer, t.ex. en ensamstående man och en ensamstående kvinna, två kvinnor och en ensamstående man, en ensamstående kvinna och två män eller två kvinnor och två män - vilka alla avser att vara föräldrar till barnet. I andra fall kan en spermadonator välja att av vara anonym och tar då inte aktiv del i barnets liv (ibid, 259).

3. 4 Den obligatoriska tvåsamheten

I Sverige får du adoptera om du är ensamstående, men det ställs högre krav på din kompetens att ta hand om ett barn och majoriteten av de barn som adopteras bort går till gifta par. För att få adoptera ett barn gemensamt måste de sökande vara gifta, eller ha ingått partnerskap. För att erhålla assisterad befruktning vid allmänt sjukhus måste du vara gift eller leva tillsammans med din partner under äktenskapsliknande förhållanden¹². Styvbarnsadoption syftar till att ge ett barn två aktiva föräldrar (ibid, 237) och när tillförordnade vårdnadshavare utses är det i regel ett sammanboende par, som skall se till barnets behov (ibid, 345). Paret är det återkommande temat, vare sig det är det heterosexuella eller det homosexuella paret, och detta par tycks utgöra den grund på vilken en familj bör vila.

Både den hetero- och homosexuella familjen har potential att rubba eller åtminstone ifrågasätta den obligatoriska tvåsamheten. En homosexuell familj kan idag omöjligen skapas utan "yttre" inblandning och således kan paret som grund för reproduktionen inte bibehållas. I fråga om adoption finns samma "problem" då paret återigen är beroende av yttre inblandning.

¹¹ Huruvida föräldrarna i denna undersökning själva definierar sig som homosexuella framgår inte av utredningen.

¹² Detta gäller dock inte lesbiska då lagen inte tillåter lesbiska att erhålla assisterad befruktning vid allmänt sjukhus.

Ett heterosexuellt par kan i betydligt större utsträckning reproducera sig inom sin parkonstellation, men i de fall som assisterad befruktning och adoption används rubbas också de den obligatoriska tvåsamheten.

Den obligatoriska tvåsamhet som genomsyrar den här utredningen, begränsar faktiska konstruktioner av homo- och heterosexuella familjer, samtidigt som den synliggör den norm mot vilken alternativa familjebildningar ställs. En familj skall ha sin grund i tvåsamheten, och om den inte kan uppnås vid själva "tillkomsten" av den nya familjen, så skall den åtminstone speglas i familjen i övrigt. Genom att begränsa antalet juridiska föräldrar till två gör man det svårare för homosexuella att skaffa barn på ett för alla inblandade tillfredsställande sätt. Detta betyder inte att alla skulle vilja ha fler eller färre än två aktiva föräldrar, men valmöjligheterna begränsas och normen synliggörs. Tvåsamheten rubbas oundvikligen i dessa fall, men jag vill påstå att heteronormativiteten inte vill "tillåta" detta, vilket vi bl.a. ser i den svenska lagstiftningen som privilegierar och i många fall endast erkänner familjer som anpassar sig till tvåsamheten.

En grundläggande värdering i det svenska barn- och föräldrarättsliga regelsystemet är [...] att ett barn har rätt till två föräldrar (ibid, 333).

Enligt Haagkonventionen har barnet

rätt till båda föräldrarna [...] (SOU 2001:10, 193).

Denna förgivet tagna betoning på att en familj ska bestå av varken mer eller mindre än två juridiska föräldrar, sätter upp gränser för vilken familj som blir begriplig och vilken som faller utanför denna begriplighetsmatris.

Två eller fler homosexuella män som tillsammans vill skaffa barn befinner sig i en komplicerad situation. Surrogatmammor är förbjudet i Sverige så deras enda egentliga möjlighet är att adoptera. I dag finns det, som utredningskommittén redogjort för, homosexuella familjer där en eller två bögar, par eller ensamstående, aktivt tar del i barns uppfostran tillsammans med en eller två kvinnor, ensamstående eller par. I utredningen föreslogs att en s.k. moderskapspresumtion skulle införas om lesbiska skulle få rätt till assisterad befruktning vid allmänt sjukhus, d.v.s. moderns partner skulle automatiskt bli barnets medmor. Om det lesbiska paret valt att använda en homosexuell bekant som spermagivare med tanke att han skall ta aktiv del i barnets liv, har varken han eller barnet

några juridiska band mellan sig. I dylika fall skulle det kunna gynna barnet att ha fler än två rättsliga föräldrar.

Det skapas här en diskrepans mellan verkligheten och lagsystemet. I verkligheten finns homosexuella familjer och heterosexuella familjer som inte kan inordnas i eller göras begripliga i heterosexualitetens hegemoniska diskurs. I USA har Marilyn Strathern forskat kring hur nya reproduktionstekniker ständigt förändrar relationen mellan de som på något sätt medverkar till att ett barn blir till, från sjukskötare och läkare till spermadonator och "biologisk" mor. Strathern talar om familjens "displacement", d.v.s. själva reproduktionen skapar relationer som ligger utanför själva familjekonceptet, men vilka inte kan bortses från, vilket i förlängningen kan komma att skapa en skillnad mellan reproduktion, släktskap och familj. Detta är ett resonemang som gör det möjligt att tänka utöver den obligatoriska tvåsamhet som speglar utredningen, och därmed skapas en möjlighet att ifrågasätta parets och familjebegreppets innebörd.

3. 5 Att skapa familjen genom skillnader

Att anta att det kan finnas skillnader är att samtidigt skapa dessa skillnader. Genom att utredningen tar sin utgångspunkt för analysen främst i psykologiska forskningsrapporter som söker efter och belägger skillnader, bekräftar de ramarna för forskningen. Kommittén presenterar forskningens bakgrund på följande sätt:

Forskningen om barn i homosexuella familjer initierades i början av 1970-talet mot bakgrund av en rad uppmärksammade vårdnadsmål i USA och Storbritannien. [...] Eftersom det saknades empiriskt underlag beträffande förhållandena för barn som växte upp i homosexuella familjer baserades domstolarnas avgörande på antaganden och förutsägelser utifrån de på området dominerande teorierna om barns könsutveckling (SOU 2001:10, 211).

Dessa teorier antog att barn som växer upp med homosexuella föräldrar riskerar att anta en icke-typisk könsutveckling, vilket skulle kunna påverka deras sexuella preferenser i framtiden, så att de i större utsträckning än andra barn blev homosexuella. Vidare antog man vid denna tid att "barnens psykologiska och sociala utveckling kunde påverkas på så sätt att deras psykiska hälsa äventyrades"(ibid, 211). Kommittén avslutar med en kommentar om att dessa antaganden har legat till grund för de empiriska studier som utförts på området, där syftet varit att undersöka trovärdigheten i dessa antaganden (ibid, 211). Utredningskommittén reflekterar dock inte över den betydelse dessa antaganden och föreställningar har fått för forskningen på området. Dessa antaganden har lagt grunden för forskningen och på så sätt

"tvingat" in den i ett forskningsfält styrt av föreställningar och redan vinklad forskning. Jag menar att detta har kommit att sätta upp ramar inom vilka forskningen tenderar att cementera föreställningar om "naturliga" skillnaderna mellan hetero- och homosexuella familjer. Butler berör denna problematik i sin artikel "Is kinship always already heterosexual?", där hon hänvisar till en debatt om huruvida homosexualitet skall betraktas som patologisk och onormal, och hur den inte skall föras och accepteras av homosexuella, då de på intet sätt varit med om att konstruera ramarna för denna diskussion (Butler 2002, 39-40). Samma sak sker i utredningens presentation och analys av forskningen då de inte reflekterar över sitt val av frågor och vilka skillnader de söker efter. Kommittén tvingas förhålla sig till en diskurs där den homosexuella familjen redan har skapats som motsatt och avvikande från den "normala" (heterosexuella) familjen och där homosexuella på intet sätt varit med om att sätta upp ramarna för forskningen.

Kommittén skall [...] ta ställning till om de rättsliga skillnader som finns idag mellan homosexuella och heterosexuella par ifråga om möjligheten att adoptera och att utses till särskilt förordnade vårdnadshavare är sakligt motiverade (ibid, 13).

Utredningskommittén tar här sin utgångspunkt i ett antagande om att det kan finnas faktiska skillnader mellan hetero- och homosexuella föräldrar och familjer. Hetero- och homosexuella som skilda grupper/kategorier är således redan skapad. För att göra denna undersökning har de, som nämnts tidigare, tagit del av den internationella forskningen på området¹³. Denna forskning har tagit sin utgångspunkt i att undersöka skillnader mellan hetero- och homosexuella föräldrar och hur deras kompetens som föräldrar eventuellt skulle påverkas av deras sexuella läggning. I kapitlet "Överväganden och förslag" ger utredningskommittén en sammanfattning av denna forskning, som de vilar sina egna slutsatser på.

Inga *signifikanta skillnader* har heller upptäckts mellan homosexuella och heterosexuella föräldrar vad gäller deras förmåga att erbjuda barn god omsorg och omvårdnad. (SOU 2001:10, 286, min kursivering)

Är det någon *skillnad* på manligt respektive kvinnligt homosexuellt föräldraskap? (ibid, 297, min kursivering).

Genom att använda dessa metoder [tre standardiserade tester] i samma undersökning blir det möjligt att fånga upp tecken på eventuell psykisk ohälsa hos barnen (ibid, 245).

Inga *skillnader* framkom mellan de vuxna barnen till homosexuella mödrar och jämförelsegruppen vad gällde deras psykiska hälsa (ibid, 225, min kursivering).

Inga *skillnader* har heller framkommit vad gäller barnens könsutveckling (ibid, 15, min kursivering).

De eventuella skillnader som skall klarläggas antas, nästan uteslutande, vara negativa. Barn till homosexuella visade sig inte ha sämre hälsa än barn till heterosexuella och inte heller var de homosexuella föräldrarna sämre på att erbjuda god omvårdnad och omsorg. Det blir tydligt vilket beteende, vilka handlingar som utgör normen. Homosexuella familjer synas utifrån hur de eventuellt avviker negativt från den heterosexuella familjen. Vilken den "heterosexuella familjen" är och hur den ser ut lämnas dock osagt. En homosexuell familj antas inte ha något att erbjuda den heterosexuella familjen, då den enbart kan avvika från denna.

I utredningen redogörs det för en del skillnader som förekommit i forskningen men:

[e]fter att ha sammanvägt den samlade kunskapen som finns om barn i homosexuella familjer och adopterade barns särskilda behov kan kommittén konstatera att föräldrars sexuella läggning inte synes ha någon betydelse för ett barns förutsättningar att utvecklas gynnsamt (ibid, 325).

Inga signifikanta skillnader återfinns och således kan man hävda att utredningskommittén, på en nivå, har eliminerat skillnaden mellan homo- och heterosexuella familjer, men betyder det att den homosexuella och heterosexuella familjen är likadan? Vad händer när man fokuserar på skillnader och inte på variationer?

3.5.1 Den homogena familjen

Genom att minimera skillnaderna mellan föräldragrupperna kan det antas att de eventuella skillnaderna man finner mellan grupperna beror på föräldrarnas olika sexuella läggning (SOU 2001:10, 216).

Homo- och heterosexualiteten är varandras skapelser, de är skapade i och genom samma teoretiska ramverk, där heterosexualiteten inte kan benämnas utan sin motsats, homosexualiteten. Vad händer då när praktiska skillnader grupperna emellan elimineras, som i utredningen?

Utredningens totala fokus på föräldrarnas sexuella läggning tenderar att homogenisera både den hetero- och den homosexuella familjen vad gäller andra faktorer som kan antas påverka hur ett barn upplever sin livssituation, eller hur en förälder uppfostrar sitt barn. I utredningen osynliggörs t.ex. klass, ålder, hälsa och skilsmässor som varande relevanta och/eller

¹³ Består huvudsakligen av psykologiska undersökningar som fokuserar på eventuella skillnader i barnens

avgörande faktorer för hur en familj konstrueras och uppfattas i dagens samhälle. Denna homogenisering riskerar att (åter)skapa diskriminerande praktiker som exkluderar människor och deras erfarenheter.

I utredningen skapas en skillnad som överskuggar och osynliggör andra möjliga förklaringsmodeller och samtidigt osynliggörs den norm mot vilken den homosexuella familjen skall testas. Slutsatsen att homo- och heterosexuella har samma kompetens som föräldrar leder inte till att de två "kategorierna" i övrigt blir likställda. Tvärtom, vilket inte minst speglas i lagen som gick igenom, som i praktiken innebär en särlagstiftning för homosexuella, grundat på föreställningar om kön/genus och sexualitet. Genom att oreflekterat ställa upp den heterosexuella familjen som norm, skapar man inte bara en bild av denna familj som homogen, utan skapar samtidigt en hierarkisk ordning där den homosexuella familjen blir den avvikande, den nästan legitima.

Det finns vissa antaganden, kring vilka utredningskommittén inte gör några reflektioner, som jag finner mycket problematiska.

En viktig skillnad är [...] det faktum att adopterade utlandsfödda barn har ett annat etniskt och eller kulturellt ursprung än sina adoptiv föräldrar (ibid, 307).

Detta citat implicerar att den som i Sverige adopterar ett barn från utlandet är en "etnisk" och/eller "kulturell" svensk, då barn och adoptivförälder "de facto" kommer att se annorlunda ut. Denna rasifierade syn på adoptioner utesluter människor och erfarenheter och ger ibland en närmast essentialistisk syn på kultur och etnicitet.

Adopterade barn måste skapa en identitet som även omfattar det biologiska och etniska arvet (ibid, 314).

Det biologiska och etniska arvet ges stor betydelse i utredningen och där saknas en diskussion kring vad det etniska arvet egentligen är hur mycket det etniska "arvet" spelar in hos t.ex. ett barn som adopteras till Sverige två månader gammalt. Det biologiska arvet tenderar också att essentialiseras i utredningen där fadern i vissa sammanhang antas vara näst intill utrotningshotad.

3.5.2 Det biologiska ursprunget och den "heliga fadern"

För barnet är det viktigt att få kännedom om sitt biologiska ursprung. En fråga som är angelägen att se över är därför möjligheten att - vid sidan av de nuvarande

faderskapsreglerna - utreda och slå fast det biologiska faderskapet för ett barn [...] (SOU 2001:10, 343).

Fram till dess att inseminationslagen trädde i kraft den 1 mars 1985 utfördes inseminationer i det fördolda. Så få människor som möjligt skulle vara inblandade så att denna familj utåt skulle kunna passera som biologisk, ibland t.o.m. för barnet (ibid, 170-1). Idag anses det biologiska ursprunget vara så viktigt att utredningskommittén t.o.m. vill göra lag av det. Denna önskan att fastställa ett barns biologiska far, d.v.s. spermadonatorn, visar på en mängd antagandet och föreställningar i utredningen som bör diskuteras. Denna önskan om att i lag kunna fastställa ett barns biologiska ursprung skall ses i samband med utredningens utläggning under rubriken "Att välja bort fadern" (ibid, 335).

Ett argument som skulle kunna tala mot att ge lesbiska par möjligheten att erhålla assisterad befruktning inom den allmänna sjukvården är att det därmed ges en möjlighet att *välja bort fadern* till barnet. [...] måste påpekas att de par som föredrar en sådan lösning redan i dag väljer detta alternativ, genom privat insemination där spermagivarens identitet inte uppges vid faderskapsutredningen (ibid, 335, min kursivering).

Utredningen ser det faktum att lesbiska kvinnor¹⁴ väljer bort en känd och aktiv far genom privata inseminationer som ett problem. De tror dock inte att detta problem går att lösa helt, men menar att det vore en effektiv åtgärd att tillåta insemination för lesbiska vid allmänna sjukhus eftersom spermadonatorer i Sverige inte kan vara anonyma. Faderns roll ifrågasätts aldrig. Bakom det vetenskapliga/juridiska/byråkratiska språket finns det en slags "common sense" föreställning om fadern och hans betydelse, som går långt utöver hans biologiska roll. Utredningskommittén vill att "fadern" (spermadonatorn) i större utsträckning skall kunna träda fram och vara delaktig i barnets liv om en s.k. moderskapspresumtion införs, där moderns partner automatiskt skulle bli barnets medmamma om de ingått partnerskap (ibid, 333-6)¹⁵.

Utredningens förslag är också att om insemination för lesbiska skall tillåtas vid allmänt sjukhus så skall information om "fadern" antecknas i socialnämndens papper och arkiveras så att barnet senare i livet skall kunna ta del av denna information (ibid, 345). Barnet får alltså under inga omständigheter berövas sitt biologiska ursprung. Utredningen skyddar här fadern

¹⁴ I utredningen tycks detta "problem" bara vara relaterat till lesbiska. Det förs över huvudtaget ingen diskussion kring likheterna med ensamstående kvinnor som också skaffar barn på "otraditionella" sätt.

¹⁵ Utredningen lämnar det dock outklarat huruvida "fadern" skulle ha några rättigheter, som att t.ex. ta del i barnets liv, med eller utan mammornas godkännande.

och jag tolkar dessa resonemang som bottnande i en patriarkalisk syn, snarare än en heteronormativ.

Skyddandet av fadern i denna utredning visar på patriarkaliska föreställningar, och här finns också antaganden och föreställningar som visar på ett heteronormativt tänkande. Genom att kunskap om fadern skall bevaras för barnet att vid mogen ålder ta del av, bekräftas heterosexualiteten som den legitima sexualiteten för reproduktion. Det blir ett sätt att visa, både för den homosexuella familjen och för samhället i stort, att familjer visserligen kan se ut nästan hur som helst, men att barn bara kan komma till genom en man och en kvinna. Två kvinnor kan *agera* familj tillsammans med ett eller flera barn, men de kan aldrig tillsammans vara det biologiska upphovet till dess tillblivelse. Den hegemoniska heterosexualiteten upprätthåller sin status som familjens kärna.

3.5.3 (O)frivillig barnlöshet och rätten till barn

Representationen av den traditionella kärnfamiljen skapas genom att man och kvinna genom samlag producerar ett eller flera barn. I samband med detta osynliggör man det faktum att alla heterosexuella par inte kan få barn "på naturligt sätt". Ibland är den ena eller båda i paret infertila eller så kan de vara inkompatibla, d.v.s. var för sig är de fertila men de kan inte få barn tillsammans (Stormhøj 2002, 14). När denna fertilitet uteblir finns det alternativ i form av assisterad befruktning.¹⁶

Lesbiska kvinnor har inte samma möjlighet att genom insemination skaffa barn, då utredningens förslag om att tillåta detta uteslöts ur lagförslaget som antogs den 5 juni 2002. Inte heller kan ensamstående kvinnor erhålla assisterad befruktning, oavsett hur de identifierar sig. När heterosexuella par inte kan skaffa barn "på naturlig väg", finns det resurser i samhället som kan råda bot på denna s.k. ofrivilliga barnlöshet. Ett homosexuellt par som vill skaffa barn kan visserligen göra detta på egen hand, men deras barnlöshet definieras inte som ofrivillig då de själva "valt" en samlevnadsform som inte legitimerar en rätt till dessa "hjälpresurser". Det homosexuella paret och den ensamstående kvinnan uppfyller inte kriterierna för att skaffa barn, d.v.s. de lever inte i en intim relation med en person av det motsatta könet. Återigen blir den heterosexuella matrisen betydelsebärande, då deras önskan om att på artificiell väg skaffa barn blir illegitim och närmast obegriplig.

¹⁶ Jag vill inte inkludera adoption här trots att det tillfredsställer många barnlösa pars längtan efter barn och familj, eftersom det då faktiskt också är så att barnet i regel gynnas av dessa förhållanden. Vid insemination handlar det om att hjälpa till att skapa ett barn och därmed uteblir det ömsesidiga i handlingen.

Att få adoptera barn är varken en jämlikhetsfråga eller en rättighetsfråga för vuxna (SOU 2001:10, 122).

Jag vill påstå att heterosexuella par, enbart genom sin konstellation, antas ha en rätt till barn. De lever i en intim relation med någon av motsatt kön och implicerar på så sätt fertilitet. Om det heterosexuella paret sedan visar sig vara infertilt blir det legitimt att försöka avhjälpa det problemet. Under den heterosexuella hegemonin är det "naturligt" och legitimt för det heterosexuella paret att skaffa barn, och då allra helst biologiska barn. När ensamstående kvinnor och lesbiska par upplever en situation av "ofrivillig" barnlöshet är detta illegitimt och samhällets resurser står inte till deras förfogande. Normen blir här mycket synlig, då lagen gör en sådan tydlig åtskillnad mellan det heterosexuella paret och alla andra konstellationer. Att ge ensamstående kvinnor och lesbiska par rätten att skaffa barn genom assisterad befruktning riskerar inte bara att rubba föreställningen om det heterosexuella paret som den "naturliga" grunden för fortplantning, utan riskerar också att göra faderns roll mer osäker, något utredningen visats stor oro inför. När en eller två kvinnor tillsammans kan skaffa barn utan en man som är direkt involverad, rubbas inte bara det heteronormativa tänkandet utan också, och kanske än mer, det patriarkala tänkandet kring familj och reproduktion.

4 Avslutande diskussion

4.1 Att denaturalisera den heterosexuella familjen?

Vad händer med upprätthållandet av den hegemoniska heterosexualiteten när lesbiska par tillsammans kan bilda familj utan en känd och aktiv far till barnet? Vad händer med föreställningen om heterosexualiteten som den naturliga basen för reproduktion när homosexuella adopterar eller skaffar barn genom privat insemination? Vad händer med heteromatriisen om ett homosexuellt par själva agerar "manliga" och "kvinnliga" förebilder för sitt barn? Vad händer med heteronormativiteten när ett barn identifierar fler än två föräldrar? Vad händer med familjen när tvåsamheten rubbas? Vad händer när biologi bara är biologi? Vad händer när homosexuella skaffar barn oberoende av lagar och regler?

Kan den heterosexuella familjen denaturaliseras? Eller är den heterosexuella hegemonin så orubblig att det illegitima, avvikande och onormala i den homosexuella familjen bara kan inordnas och normaliseras i och genom denna hegemoni?

Heterosexualiteten som ideologi osynliggör hur reglerat föräldraskapet är i Sverige. Staten och dess institutioner reglerar den hetero- och den homosexuella familjen, genom att straffa de avvikande och privilegiera de normala.

Kvinnor anses inte föda tillräckligt många barn, staten anser sig nödgade att ge resurser till män för att de ska bejaka sitt föräldraskap och skilsmässofrekvensen är hög i Sverige. I denna tid, där den moderna kärnfamiljen tycks stå inför en kris, produceras en utredning om barn i homosexuella familjer, och i denna tid skriver jag en uppsats om presentationen av den homosexuella familjen. Det är mot denna bakgrund som SOU 2001:10 *Barn i homosexuella familjer* samtidigt kommer till slutsatser som jag menar kan betraktas som pionjära, med tanke på att den förde med sig att Sverige den 5 juni i år blev det första landet i Europa att tillåta utlandsadoption till registrerade partner. Jag har kritiskt granskat en utredning som leder till materiella och kulturella förändringar, samtidigt som det finns begränsningar. Syftet är att dekonstruera och inte att ifrågasätta utredningen, det handlar om att utforska gränserna för förändring.

Det finns en tendens i utredningen att försöka inordna den homosexuella familjen i den heterosexuella hegemonins diskurs. Detta begränsar alla alternativa familjebildningar, vare sig de identifierar sig som hetero, homo eller något annat. En förändrad syn på föräldraskap skulle inte bara befria den homosexuella "familjen" utan också den heterosexuella. Att dekonstruera familjen och ersätta den med en diskurs om släktskapsrelationer skulle kunna vara en del i ett projekt att dekonstruera och denaturalisera heterosexualiteten där det heterosexuella paret i regel identifieras som familjens kärnenhet.

Att lagarna skall spegla verkligheten är ett mål för utredningen samtidigt som den bestämmer hur denna verklighet skall se ut, då den ger legitimitet åt vissa familjekonstellationer och gör andra, de som faller utanför utredningens ramar, obegripliga och/eller illegitima.

4. 2 Att parodiera Familjen?

Den heteronormativa familjen är inte en stabil norm och institution, tvärtom förhandlas denna norm ständigt och det är i denna förhandling jag vill placera in den homosexuella familjen.

Den homosexuella familjen utgör en av alla alternativa familjekonstellationer som återfinns i samhället idag, och den skapas i och genom en hegemonisk heterosexualitet och som sådan är den i sin konstruktion aldrig helt befriad från traditionella värderingar grundade i ett

heteronormativt tänkande. Jag menar att utredningen kan ses som ett försök att normalisera familjekonstellationer som hotar att krackelera den hegemoniska heterosexualiteten.

När den homosexuella familjen skapar sig själv och när utredningen försöker dra upp de rättsliga, och i förlängningen de praktiska, reglerna för den homosexuella familjen, sker detta inom den heteronormativa ramen för vad som är och vad som skall vara en familj, d.v.s. vad som utgör en begriplig familjekonstellation. Utredningens subversiva potential är, menar jag, möjligheten den ger att ifrågasätta det naturliga och det tvingande i heteromatrisen där t.ex. kön/genus och begär inte längre blir en självklar och nödvändig ordning. Den homosexuella familjen som grund för sin och samhällets reproduktion riskerar att förlora sin position som prediskursiv.

Butler diskuterar i *Gender Trouble* genusparodier, d.v.s. att personer som t.ex. gör *drag* kan anses göra parodi på genus då de avslöjar det sociala könets konstruktion. Att t.ex. utföra "manliga" handlingar (genus) är inte knutet till kön och inte heller till ett original som skulle vara knutet till detta kön. Jag menar att vi här kan skapa ett utrymme i utredningen som gör det möjligt att diskutera huruvida den homosexuella familjen skulle kunna tolkas som en parodi på Familjen med stort F, d.v.s. den traditionella kärnfamiljen.

Parody by itself is not subversive, and there must be a way to understand what makes certain kinds of parodic repetitions effectively disruptive, truly troubling, and which repetitions become domesticated and recirculated as instruments of cultural hegemony (Butler 1990, 176-7).

Precis som Butler skriver om *drag* och subversitet behöver inte alla könsöverskridande handlingar vara subversiva och på samma sätt menar jag att den homosexuella familjen inte nödvändigtvis är en medveten parodi på Familjen. Tvärtom är kanske Familjen en institution, bland många, som vi har svårt att ifrågasätta och göra parodi på, då vi alla har någon slags relation till det vi väljer att benämna familj. Detta betyder dock inte att det inte finns utrymme att tolka och handla subversivt i hur man konstruerar en familj och hur man väljer att betrakta och tolka t.ex. en homosexuell familj. I uppsatsens analys av utredningen menar jag att sprickor påvisats, d.v.s. möjligheter att tolka annorlunda, att skapa annan kunskap kring vad en familj är och hur den kan konstrueras.

Butler skriver följande om subversionens vara och icke-vara:

If subversion is possible, it will be a subversion from within the terms of the law, through the possibilities that emerge when the law turns against itself and spawns

unexpected permutations of itself. The culturally constructed body will then be liberated, neither to its 'natural' past, nor to its original pleasures, but to an open future of cultural possibilities (Butler 1990, 119).

Det handlar helt enkelt om att göra fler positioner levbara.

Litteraturförteckning

Bryld, Mette (2001) "The Infertility Clinic and the Birth of the Lesbian. The Political Debate on Assisted Reproduction in Denmark" i *The European Journal of Women's Studies*, Vol. 8, nr. 3, SAGE Publications (London, Thousand Oaks och New Dehli).

Butler, Judith (1999, org. 1990) *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge (New York och London).

Butler, Judith (2002) "Is Kinship Always Already Heterosexual?" i *difference: A Journal of Feminist Cultural Studies* Vol. 13, nr. 1.

Fear of a queer planet. Queer Politics and Social Theory (1993) edited by Warner, Michael, University of Minnesota Press (Minneapolis och London).

Formations of identity, edited by Hall, Stuart och Gieben, Bram (1992) Redwood books (Trowbridge).

Foucault, Michel (1990:1978) *The History of Sexuality. Volume I: An introduction*, Vintage Books (New York).

Holmberg, Carin (1993) "Välfärdsstaten och den obligatoriska heterosexualiteten" i *Sociologisk forskning*, nr. 4.

Jagose, Annamarie (1996) *Queer theory. An introduction*, New York University Press (New York).

Jørgensen, Marianne Winther och Phillips, Louise (1999) *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur (Lund).

Kulick, Don (1996) "Queer theory: vad är det och vad är det bra för?" i *lambda nordica*, vol. 2, nr. 3/4.

Laskar, Pia (1996) "Queer teori och feminismen: Beröringspunkter och spänningar" i *lambda nordica*, vol. 2, nr. 3/4.

Lindholm, Margareta (1996) "Vad har sexualitet med kön att göra?" i *lambda nordica*, vol. 2, nr. 3/4.

Lorde, Audre (1984) *Sister Outsider*, The Crossing Press (Trumansburg).

Reinharz, Shulamit (1992) *Feminist Methods in social research*, Oxford University Press (New York, Oxford).

Sandell, Kerstin (1996) "Tystnader: lesbiskt liv under heterosexuell hegemoni" i *Häftan för kritiska studier*, vol. 29, nr. 2.

SOU 2001:10 Barn i homosexuella familjer, Fritz offentliga publikationer (Stockholm).

Spargo, Tamsin (1999) *Foucault and queer theory*, Icon Books Ltd. (Cambridge).

Strathern, Marilyn (1995) "Displacing Knowledge: Technology and the Consequences for Kinship" i *Conceiving the New World Order. The Global Politics of Reproduction*, edited by Ginsburg, Faye D. och Rapp, Rayna, University of California Press (Berkeley, Los Angeles och London).

Opublicerat material:

Stormhøj, Christel "Queering the Family: Critical Reflections on state-regulated Heteronormativity in the Scandinavian Countries", paper framlagt på konferensen "Farväl heteronormativitet" i Göteborg 23-25 maj 2002.

Material från internet:

Stjernqvist, Ulrica (2001) "Vad är normalt och vad är onormalt?"

Nätadress: http://www.alba.nu/Alba6_01/ulrica.html, hämtat 2002-06-26.

Berlant, Lauren och Warner, Michael (1998) "Excerpt from Sex in Public".

Nätadress: <http://uchicago.edu/research...-crit-ing/v24/v24n2.berwarn.html>, hämtat 2002-06-26.